

УДК 821.161.2+821.111

Боговін О. В.,
кандидат філологічних наук, докторант,
Бердянський державний педагогічний університет
olgabogovun@gmail.com

КОД БЕАТРИЧЕ У ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА ТА Д. Г. РОССЕТТІ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

У статті здійснено порівняльний аналіз трансформації коду Беатриче у поезіях І. Я. Франка та Д. Г. Россетті. Дослідження було проведено з позицій куртуазної естетики, а саме використано центральний код аксіологічної парадигми поняття куртуазія, феномен “fin’amor”. Кохання, що трансформує онтологію любові в апологію смерті. Встановлено спорідненість внутрішнього конфлікту аналізованих творів на рівні авторських алюзій з “Божественної комедії” Данте Аліг’єрі.

Ключові слова: період fin de siècle, куртуазна естетика, аксіологічна парадигма, “fin’amor”, інтерпретація, трансцендентний стан, модернізм.

Summary

In the article there have been done the comparative analysis of transformation of the Beatrice code in poetry by I. Y. Franko and D. G. Rossetti. The study has been carried out from the standpoint of courtly aesthetics, namely the central code of axiological paradigm of courtoisie concept and the phenomenon “finamor” were used. This is the love, which transforms the ontology of affection in the apology of death. The propinquity of the inner conflict at the level of author allusions of the “Divine Comedy” by Dante Alighieri was determined.

Key words: fin de siècle period, courtly aesthetics, axiological paradigm, “fin’amor”, interpretation, the transcendental condition, modernism.

Певне, неможливо віднайти в історії всієї світової літератури більш несхожих письменників, ніж Данте Габріель Россетті та Іван Якович Франко. Д. Г. Россетті – англійський поет-лірик вікторіанської доби, більш відомий як художник та голова бунтівних митців братства “Прерафаелітів”, які проголосили своїм естетичним ідеалом образотворче мистецтво до “класичної доби”, тобто до епохи треченто в італійському малярстві та вироблення живописного канону його майстрами (Ботічеллі, Рафаель, Мікеланджело, да Вінчі). Англійський поет походив із досить заможної та “респектабельної” родини колишнього італійського карбонарія-революціонера, а згодом політичного вигнанця, викладача Королівського коледжу Лондона, тобто належав від народження до прошарку заможної столичної інтелігенції, навчався в Оксфорді і не був обтяжений матеріально.

Натомість, І. Я. Франко – український письменник, поет, публіцист, філософ, політичний та громадський діяч, мовознавець, літературознавець та перекладач з дванадцяти мов (!), діяльність якого справила колосальний вплив на становлення української національної

літератури, культури та державності, народився сином селянина, здобував освіту самотужки і все життя багато працював, аби забезпечити необхідними коштами себе, свою родину та видавничу діяльність.

Розрізненні географічно: Британська /Австро-угорська імперії; історично: Вікторіанська доба в Англії другої половини XIX ст. /європейський Модернізм епохи *fin de siècle*; ментально та світоглядно, – І. Я. Франко та Д. Г. Россетті все ж мають точку перетину в обертанні своїх життєтворчих орбіт: обоє були захоплені історією життя, кохання та творчістю визначного італійського письменника та політичного діяча XIII – XIV ст. Данте Аліґ'єрі.

У родині Россетті постать знаменитого співвітчизника набула статусу сімейного культу продукovanого батьком, який будучи політичним вигнанцем-утікачем певною мірою ототожнював своє життя з долею Данте Аліґ'єрі. Г. Россетті, розчарувавшись у революційній боротьбі на батьківщині, присвятив своє життя у “вигнанні” написанню книжки про творчість Великого італійця та вихованню дітей. Місіс Россетті вирізнялася розумом та освіченістю, а в молоді роки мала широке коло спілкування серед столичної інтелігенції, навіть була знайомою Дж. Г. Байрона. У родині Россетті всі вивчали італійську та знали біографію та провідні твори Данте Аліґ'єрі майже напам'ять. Особливо вирізнявся мистецькими обдаруваннями найстарший син, названий на честь великого письменника Данте Габріель. Д. Г. Россетті ще в молоді роки, ототожнюючи себе зі знаменитим тезкою, організував братство “Прерафаелітів”, завданням якого стала боротьба із академічними канонами в англійському мистецтві. Члени цього товариства, випереджаючи свій час, успішно зреалізували свої задачі: їм вдалося перемогти “академіків” і таким чином створити умови для впровадження модерністських тенденцій на англійському ґрунті.

Тема Данте з особливою виразністю проступає у творчості Д. Г. Россетті після смерті його коханої Елізабет Сідал, яка тяжко хворіла на туберкульоз і померла внаслідок передозування ліками (настій опіуму призначили від депресії, що сталася у жінки після тяжких пологів мертвонародженою дитиною). У своїй творчості Д. Г. Россетті возвеличує Елізабет як Данте свою Беатріче. Найвідоміша картина автора “*Beata Beatrix*” (“Беатріче Благословенна”) написана по смерті Елізабет протягом 1864 – 1870 рр., численні ескізи якої було зроблено ще за життя молоді жінки. На полотнах Д. Г. Россетті у 70 – 80-х рр. XIX ст. дедалі частіше зображує іншу натурщицю Джейн Барден. Жінка постає в образі дантової П'єтри, яка як відомо втішала італійського поета по смерті його коханої: **“*La Donna Della Finestra*”, 1879** (“Жінка у вікні”). На теми ліричного щоденника Данте “*Vita nuova*” (“Нове життя”), текст якого Д. Г. Россетті дуже добре знав і навіть переклав англійською мовою, та “*Comedia*” (“Божественна комедія”) написано такі цікаві

полотна художника як “The First Anniversary of the Death of Beatrice”, 1853 (“Перша річниця по смерті Беатріче”); “Paolo and Francesca da Rimini”, 1855 (“Паоло та Франческа да Раміні”); “Dantis Amore”, 1860 (“Любов Данте”); **“The Salutation of Beatrice”**, 1859, 1869, 1880 (“Вітання Беатріче”); **“Dante’s Dream”**, 1871 (“Видіння Данте”); **“Beatrice”**, 1879 (“Беатріче”). Отже, біографії Данте Аліг’єрі безсумнівно належить значне місце в уяві Д. Г. Россетті, що підтверджують численні алюзії та ремінісценції як у живописі так і в поезіях англійського автора.

Захопленість творчістю Данте розпочалася у І. Я. Франка ще у гімназійні роки, коли письменник вперше ознайомлювався зі зразками творчості італійця у німецьких та польських перекладах. Тоді ж зародилася думка про переклад творів “Vita nuova” та “Comedia” українською мовою. Над здійсненням цього задуму І. Я. Франко працював понад сорок років. Результатом наполегливої праці стала монографія “Данте Аліг’єрі: Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії” [5], що вийшла друком 1913 року.

Численними перегуками з біографією та творами Данте насичена інтимна лірика І. Франка “ліричної драми” “Зів’яле листя”. Зокрема, Т. Гундорова зазначає: “Насправді ж художній дискурс ліричної драми цитує не тільки історію страждань Гетевого юного Вертера, на якого покликається Франко у передмові, але й “Фавста”, “Божественну комедію” (виділено нами – О. Б.), поезії Бодлера, до яких явно і неявно відсилає текст” [1, 341]. У зв’язку з цим варто навести думку Ю. О. Домбровського, львівського дослідника Франкової дантеани, щодо значення образу Беатріче у концепції І. Я. Франка: “Дантова Беатріче в зображенні Франка є ідеалізованим образом реальної жінки. Вона одночасно і його кохання з юнацьких літ, і символ найвищих життєвих ідеалів, і джерело духовної, моральної сили та поетичного натхнення. Такий погляд на характер Дантової Беатріче, на двоїстість її натури видається нам правильним” [2, 124].

Сам І. Я. Франко так сформулював власне розуміння суті призначення Беатріче у Дантовому Всесвіті: “Але його (Данте – О. Б.) рятує позрима сила-любов до Беатрічі, до чистої дівочої душі, до знання, до чесности, до всього, що найкрасше і найліпше в людській природі. На самому дні темної безодні в його душі dokonується переверот – він бачить над собою зорі; надія на прощення витає в його душі, переносить її через тремтяче море, і він звільна, з Ігрудом розпочинає важкий хід каяття й покути. Ми бачимо, як він усмиряє свою гордість, свою пристрасть; він не дарує собі ані одного гріха, і нарешті доходить до повного очищення. Тільки тепер він робиться гідним бачити ту, що була ідеалом його молодости і провідною зорею його життя, і з нею разом піднятися високо в сфери вічності, пройти планетарні круги і дійти до

найвисшої роскоші, яку дає повне пізнання всього, що єсть, було й буде, повне з'єднання з найвисшою творчою силою” [5, 78].

У нашій статті ми зупинимось на порівняльному аналізі поезії І. Я. Франка “Надходить ніч. Боюсь я тої ночі!” та Д. Г. Россеті “The Blessed Damozel” (“Небесна подруга”). Вибір цих творів, на наше переконання, мотивується авторськими алюзіями на полярні елементи дантеани: перебування ліричного героя Данте в пеклі та його уявленнями про рай.

Доречно зауважити, що І. Я. Франко, який засуджував прояви декадентства у творчості молодих українських поетів (“молодомузівці”, Леся Українка), звертав увагу на народницький віталістичний характер українського мистецтва свого часу:

*Ми, бра, плебеї, учтою життя
не мали ще коли пересититься,
гашиш та опій, сім'я забуття*

*Противне нам. Нам хочесь жити, биться
з противником, нам любя праця, рух,
ми хочем справді плакати, веселиться,*

любить, ненавидить [4, 14].

У зв'язку з цим, не зважаючи на хронологічну можливість, на нашу думку, не варто говорити про будь-які контактні зв'язки І. Я. Франка з творчістю Д. Г. Россеті. Водночас, думка Т. Гундорової про те, що саме через “Зів'яле листя” І. Я. Франка декадентизм прийшов в українську літературу, видається нам правомірною: “По суті, прищеплюючи “віспу” декадентизму до української літератури, Франко не лише імунізував саму літературу, але й змушував її “хворіти”. Культурна ін'єкція декадансу, що її здійснив Франко своєю ліричною драмою, задавала нову матрицю розвитку для української літератури, а саме – розвитку в модерністичному напрямі” [1, 342].

У вірші І. Я. Франка “Надходить ніч. Боюсь я тої ночі!” виразно проступають мотиви дантового пекла. Ліричний герой темної ночі не може заснути і, як і герой Данте, ніби занурюється у транс:

*І бачиться, що з мріями отими
Й душа моя летить із тіла геть;
І щось, немов крилаті серафими,
Несе її – і чую я їх лет* [3, 163].

Ліричний суб'єкт І. Я. Франка опиняється в темній, холодній та вогкій безодні. Він чує виття лісових звірів, навколо нього дме сильний вітер, – достоту пейзаж із першої пісні “Божественної комедії” Данте Аліг'єрі:

*І бачиться, що я в якійсь безодні,
Де холод, слизь і вітер, темно скрізь
І вють звірі, люті та голодні,
І стогне бір, і гіллям б'ється ліс* [3, 163].

Переживання франкового ліричного суб'єкта – це переживання змученої довготривалим болем душі, яка не бачить просвітку у своєму горі. Такою непереборною мукою у вірші названо нерозділене кохання, яке приносить лише фізичні (“І я безсилий, хорий, і утома, / Мов млинове каміння, тисне грудь [...]” [3, 163]) та психологічні страждання (“І заревло скажене божевілля / У серці: “Ні! Чи ж виходу нема?” [3, 164]). Така концепція кохання близька до куртуазного “fin’amor” – істинного кохання, яке завжди з різних об'єктивних чи суб'єктивних причин нещасливе. Саме таке кохання оспівав Данте в образі Беатріче. Кохання-муку, кохання-горе, але кохання, яке перемагає життя і навіть саму смерть.

У поезії Д. Г. Россетті “The Blessed Damozel” розгортає картину дантового раю: небесні сфери, янголи, дерево життя, яскраве світло, діва Марія, яка разом зі служницями плете пряжу, – і над усім цим возвеличений образ безгрішної душі коханої, яка чекає на поета у раю:

*“I wish that he were come to me,
For he will come”, she said.
“Have I not pray'd in Heaven? – on earth,
Lord, Lord, has he not pray'd?
Are not two prayers a perfect strength?
And shall I feel afraid?”* [6].

(“Я хочу щоб він прийшов до мене, / І він прийде», сказала вона. / “Хіба я не молилася на небесах? – на землі, / Господи, не молився він? / Хіба дві молитви не найбільша сила? Чого мені боятися?”. Тут і далі переклад наш, – О. Б.).

Вірш Д. Г. Россетті перейнятий настроєм “тихого смутку”. Тугу за померлою коханою, заступив її світлий образ і постійне відчуття її присутності: “...Yet now, and in this place, / Surely she lean'd o'er me – her hair / Fell all about my face” [6] (Щойно / вона схилилася наді мною – її волосся / впало на моє обличчя); “I saw her smile” [6] (Я бачив її посмішку); “I heard her tears” [6] (Я чув її плач).

Кохання ліричного героя поезії Д. Г. Россетті теж нещасливе: як і Дантова Беатріче, кохана поета померла і, як і Данте, автор поміщає її у Раю, де “небесна подруга” чекає на нього, просить заступитися за нього Діву Марію та де вони неодмінно будуть разом навіки, оскільки їхня любов – то істинне кохання, що переборє смерть.

Таким чином, вірші І. Я. Франко та Д. Г. Россетті пропонують два варіанти трансформації коду Беатріче: якщо ліричний герой англійського поета пасивний, він сподівається на милість Божу та воліє аби діяла його “небесна подруга”, то у поезії українського автора традиційний матеріал активно модифікується, контамінуючись із фаустівськими мотивами та засвоюючи риси національного менталітету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму / Тамара Гундорова. – [вид. друге, переробл. та доп.]. – К. : Критика, 2009. – 447 с.
2. Домбровський Ю. О. Данте та Беатріче в концепції Франкових літературознавчих студій [Електронний ресурс] / Ю. О. Домбровський. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9477/1/27.pdf>
3. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти томах / І. Франко. – Т. 2 : Поезія. – К. : Наукова думка, 1976. – 543 с.
4. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти томах / І. Франко. – Т. 3 : Поезія. – К. : Наукова думка, 1976. – 447 с.
5. Франко І. Я. Данте Алігієрі : Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії [Електронний ресурс] / Іван Якович Франко. – Львів : Видання Товариства прихильників української літератури, науки і штуки, 1913. – 246 с. : 1 арк. портр. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Dante_Alihiieri_Kharakterystyka_serednikh_vikiv_Zhyttia_poeta_i_vybir_iz_ioho_poezii/
6. Rossetti D. G. The Blessed Damozel [Електронний ресурс] / Dante Gabriel Rossetti. – Режим доступу : http://lukianpovorotov.ru/f_poet_eng/r/rossetti_d_the_blessed_damozel.html

Стаття надійшла до редакції 19 травня 2017 року